

ОЦІНКА ТА ОЦІНЮВАННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Рассмотрены существующие подходы к оценке и оцениванию в бухгалтерском учете, предложен порядок применения указанных терминов. Определены основные недостатки отождествления понятий «оценка» и «оценивание» в учетном процессе.

The current approaches of value and evaluation definitions in accounting are researched. It is proposed the way of use of these terms in accounting. The main disadvantages of identifying of value and evaluation definitions in accounting process are determined.

Ключові слова: *вартість, вартість підприємства, справедлива вартість, методи оцінки.*

Визначення справедливої вартості, що є основою відображення в обліку активів підприємства, є однією з найбільш суперечливих проблем у бухгалтерському обліку. Проблемою застосування у вітчизняній практиці поняття «справедлива вартість» є те, що в її основу закладають не вартість заміщення активу, а чисту реалізаційну вартість. Проте в Міжнародних стандартах фінансової звітності відзначено, що, як правило, усі господарські операції, а отже, усі активи, зобов'язання і складові власного капіталу акціонерів, включаючи доходи і витрати, що є в наявності в підприємства, оцінюються за первісною (історичною) вартістю. Але історична вартість — це не єдиний метод вимірювання, який використовується в міжнародній практиці.

Питання визначення вартості підприємств завжди були в центрі уваги. Значний внесок у питання теорії і практики оцінки вартості підприємств зробили такі вчені-економісти, як Ф. Ф. Бутинець, Л. Г. Ловінська, Н. М. Малюга, В. Ф. Палій та інші. Проте розвиток видів підприємницької діяльності, нових методів управління вартістю підприємства потребує постійного вдосконалення методів і способів оцінювання бізнесу загалом та його частин зокрема. Разом з тим значна частина сучасних публікацій з питань оцінювання бізнесу орієнтована переважно на зарубіжний досвід і не завжди придатна для вітчизняної практики, оскільки потребує врахування специфічних проблем української економіки.

Вирішення теоретичних проблем оцінки активів і капіталу підприємства актуально не тільки для суто наукових цілей, але і для практики економічних суб'єктів, оскільки від рівня обґрунто-

ваності питань оцінювання вартості підприємства багато в чому залежить повнота й об'єктивність реалізації матеріальних інтересів.

Гостроту вказаної проблеми посилює і застосування в обліковій практиці понять «оцінка» та «оцінювання». Широкий спектр сутності даних понять дає можливість зробити висновки щодо недоцільності їх використання в бухгалтерському обліку як тотожних понять, оскільки оцінювання передбачає процес визначення вартісної оцінки, а оцінка — це вже є вартісний показник. У сучасній економічній літературі з питань вартісної оцінки активів та джерел їх утворення та у визначеннях методів її становлення існує деякий дуалізм. Так, В. Григор'єв та І. Островкін пишуть: «Оцінка — це ...процес визначення вартості об'єкта» [1, с. 9]. Суттєвий недолік, на наш погляд, є і в трактуванні сутності поняття «оцінка» в тлумачному словнику української мови: окремо як «визначення вартості» і як «вартість, ціна» чого-небудь [2, с. 308].

Якщо ж розглядати поняття «ціна» і «вартість», то слід відзначити їх нетотожність. «Ціна» показує, що може отримати власник у момент реалізації об'єкта, а «вартість» відображає витрати, пов'язані з об'єктом, яких зазнав власник на певний момент часу, інакше кажучи, «вартість» — це внутрішня оцінка, а «ціна» — зовнішня оцінка активів та джерел їх утворення.

Не можна погодитись із висновками науковців, що «оцінка в бухгалтерському обліку має на меті визначення критеріїв визнання активів, капіталу, зобов'язань, доходів та витрат» [3, с. 25]. Вважаємо, що сама оцінка не може визначати критерії визнання активу, оскільки саме вартісна оцінка визначена на основі певних критеріїв і є критерієм визнання активу, капіталу, зобов'язань, доходів та витрат. Про необґрунтоване використання поняття «оцінка» в бухгалтерському обліку свідчить і формулювання таких виразів, як «оцінка вибуття активів та погашення зобов'язань» [3, с. 110]. Оцінюючи зміст наведеного розділу, можна зрозуміти: не оцінювання вартості активів при їх вибутті, а інші види оцінок, наприклад: оцінка доцільності вибуття, оцінка ефективності вибуття активу.

Висока потреба в простій і зрозумілій процедурі процесу оцінювання активів, капіталу, зобов'язань доходів і витрат (далі — активів) підприємств полягає в тому, щоб забезпечити передусім визначення вартісної оцінки підприємства за окремими видами активів та джерел їх утворення. Водночас концентрація наявних методів оцінювання дає змогу обґрунтовувати результати вартісної оцінки та пов'язаних з нею господарських операцій. Проте слід зазначити, що при проведенні оцінних робіт на вітчизняних

підприємствах багато існуючих підходів або взагалі не використовуються, або використовуються вкрай рідко. У результаті на практиці не завжди забезпечується всебічна, повна й об'єктивна оцінка вартості бізнесу.

Розглядаючи принципи оцінювання підприємства, окремих активів та джерел їх утворення, необхідно враховувати виділені три групи взаємозв'язаних принципів оцінювання [4, с. 37—42]:

1. Принципи, що базуються на уявленнях власника:

- принципи корисності — вартість підприємства, пов'язана зі здатністю задовольняти потреби власників;
- принципи заміщення — на основі вартості аналогічного об'єкта;
- принципи очікування, або передбачуваності, — на основі розрахунку очікуваних доходів або інших вигід від володіння об'єктом у майбутньому.

2. Принципи, що базуються на уявленнях виробника:

- принцип вкладення — доходи від володіння перевищують витрати на придбання активу;
- принципи залишкової продуктивності, які передбачають можливість одержання максимальних доходів або зменшення витрат до мінімуму;
- принципи граничної продуктивності — зміна чинника виробництва може збільшити або зменшити вартість об'єкта придбання або інвестування;
- принципи збалансованості (пропорційності) — об'єктивно обумовлена пропорційність (збалансованість) чинників виробництва дає можливість одержувати найвищу ефективність їх використання.

3. Принципи, обумовлені дією ринкового середовища:

- принцип відповідності — відповідність підприємства ринковим умовам господарювання забезпечує його ринкову вартість;
- принцип регресії — ринкова вартість підприємства не відбиває його реальної вартості;
- принцип прогресії — ринкова вартість підприємства може підвищитись у результаті поліпшення діяльності сусідніх об'єктів підприємництва;
- принцип конкуренції — у разі одержання високої рентабельності діяльності може відбутися поступове її зниження внаслідок появи нових суб'єктів підприємництва в цій сфері;
- принцип залежності від зовнішнього середовища — вартість підприємства, його активів залежить від чинників зовнішнього середовища (законодавства, рівня економічного розвитку країни, екологічних умов тощо);

- принцип зміни вартості — вартість об'єкта може змінюватись унаслідок зміни політичних, економічних, соціальних умов.

Така кількість підходів до оцінювання вартості підприємства та його активів потребує розроблення методологічних принципів визначення зміни вартості та її відображення в бухгалтерському обліку.

В деяких країнах, зокрема в Австралії, Нідерландах, Великобританії, дозволено здійснювати переоцінку нерухомості, будівель, споруд до справедливої вартості. Водночас у Канаді, Німеччині, Японії, Сполучених Штатах Америки дозволено використовувати тільки принцип історичної вартості [5, с. 43; 6, с. 72—73].

Теорії оцінки вартості підприємств і їх активів, що існують за кордоном, мають багатовікову історію. Зокрема, правила визначення експертної оцінки підприємства за реалізаційною ринковою вартістю були розроблені відомим німецьким ученим-математиком Г. Лейбніцем ще у XVIII ст. Перші згадки про оцінку як метод бухгалтерського обліку і рекомендації щодо його використання в обліку за реалізаційними цінами і за собівартістю виникли ще раніше — у XVI ст. у працях основоположників бухгалтерського обліку Л. Пачолі і А. ді Піетро. Традиції, що склалися за кордоном, і основні підходи — не тільки підрахунок витрат за конкретним об'єктом активів у грошовому виразі, а й безліч інших досить цікавих методів — цілком можуть бути застосовні для проведення оцінки підприємства в сучасних умовах.

Методологічною основою вартісної оцінки підприємства є оцінювання його теперішніх і майбутніх доходів.

Зазвичай для оцінки вартості підприємства застосовується підхід, за якого підприємство розглядається як майновий комплекс. В. Ткач справедливо зазначає: «...без уміння правильно, об'єктивно і швидко оцінювати вартість будь-якого бізнесу неможливі створення середнього класу власників, стійкий і динамічний розвиток ринкових відносин, запобігання фінансовим пірамідам, економічним катастрофам, беззаконню, недовірі до партнерів і інвесторів, а зрештою — створення законного і чесного економічного мікро- і макроклімату» [7, с. 5].

Ринкова вартість об'єкта вартісної оцінки передбачає розрахункову величину корисності володіння бізнесом. Здійснення фактів купівлі-продажу за ціною, що відрізняється від ринкової, пояснюється тим, що ціна кожної конкретної операції формується на межі інтересів покупця і продавця.

Е. Френком і Б. Девідом визначено основні припущення, на основі яких базується справедлива ринкова вартість [8, с. 21]:

- покупці і продавці є гіпотетичними, типовими для ринку і діють у своїх власних інтересах;
- гіпотетичний покупець розсудливий, проте діє без урахування одержання вигоди від синергетичного ефекту;
- бізнес продовжуватиме свою діяльність і не буде ліквідований;
- гіпотетичний продаж здійснюється за грошові кошти;
- можливості сторін збігаються з їхніми бажаннями.

Одним з недоліків у формуванні справедливої вартості є те, що під покупцем розуміють фінансового, а не стратегічного покупця, а це призводить до формування нестабільних показників фінансової звітності внаслідок впливу часового чинника на справедливу вартість. Проблема у використанні фінансового покупця полягає в тому, що не враховується кількість таких покупців та наявність пропозиції щодо задоволення їх попиту. Виникнення різних економічних ситуацій, що призвели до завищення вартісної оцінки активів, відсутність активного ринку таких активів дало можливість підприємству необмежено завищувати вартісні показники та валову балансу. Підприємство повинно мати вартість, що може забезпечити отримання очікуваної економічної вигоди або соціального ефекту.

Важливу роль в управлінні вартістю підприємства відіграє розуміння того, які саме параметри діяльності фактично визначають вартість бізнесу. Їх параметри називають ключовими чинниками вартості [9, с. 513]. Автори вважають, що ключові чинники вартості не статичні і їх необхідно час від часу переглядати. Виявлення таких чинників — це процес творчий, в якому слід діяти методом спроб та помилок.

А. Раппопорт у праці «Створення акціонерної вартості» [10] робить висновок про недостатність даних бухгалтерського обліку для оцінювання і пропонує здійснювати розрахунок майбутніх грошових потоків з уявлень менеджменту про розвиток семи рушійних сил створення вартості: зростання продажу і рентабельності, величини ефективної ставки на прибуток, обсягів інвестицій у трудовий і основний капітал, ціни капіталу та тривалості прогнозованого періоду.

Дослідження вартісного вимірювання об'єктів бухгалтерського обліку здійснюється ще з часів виникнення бухгалтерських записів з початком використання, крім кількісних показників, вартісних. Причому, на думку Я. В. Соколова, застосування оцінювання в бухгалтерському обліку обумовило виникнення подвійного запису [11, с. 44]. Донедавна вартісні оцінка розглядалась у відриві від цілей і завдань бухгалтерського обліку та вартісної оцінки підприємства.

Отже, процес оцінювання підприємств дає реалістичне уявлення про те, як підприємство працюватиме в майбутньому. Це важливо для всіх, хто має до нього стосунок: для власників, керівників, працівників, споживачів, постачальників, банкірів, страхових і податкових органів, інвесторів.

Постає завдання розроблення методичного підходу до аналізу й оцінювання бізнесу з позицій вартісного підходу. Даний підхід повинен включати, зокрема, методи виявлення ключових показників виробничої діяльності, що впливають на вартість бізнесу, і визначення їх чутливості до параметрів економічного середовища.

Вибір концепції вартісної оцінки залежить від мети оцінювання й економічних інтересів різних користувачів фінансової звітності, що складена на основі тієї чи іншої концепції.

Історична собівартість використовується, як правило, у всіх випадках, пов'язаних з визначенням фінансових результатів та розміру нарахування податків і платежів. На думку німецького засновника динамічної теорії О. Шмаленбаха, визначення фінансових результатів з метою нарахування податків є основним завданням бухгалтерського обліку [12, с. 13]. Втім широке коло функціонування приватної форми власності потребує визначення вартості об'єкта власності в конкретних ринкових умовах на певний момент часу за поточною вартістю. Така вартісна оцінка потрібна для:

- операцій купівлі-продажу;
- акціонування та перерозподілу майнової частки;
- залучення нових інвесторів;
- кредитування під заставу;
- внесення об'єктів до статутного капіталу підприємств і організацій;
- вирішення майнових спорів;
- оподаткування.

Розглядаючи баланс на основі вартісної оцінки активів, визначеної за собівартістю, слід відзначити, що його зміст відображає не вартість активів на певну дату, а лише згрупований перелік залишків на рахунках на основі здійснених витрат, що переносяться на наступний звітний період. Тому для оцінки перспективи розвитку підприємства слід урахувувати й думку американських учених Е. С. Хендриксона і М. Ф. Ван Бреді, що справедлива вартість — це не самостійна оцінка, яку можна використовувати при складанні фінансової звітності, а лише комбінація різних способів оцінки [13, с. 314]. До прихильників обліку за історичною собівартістю можна віднести і самого засновника подвійного запи-

су Луку Пачолі, який у своєму відомому трактаті пропонував використання в поточному обліку оцінки за собівартістю [14, с. 69]. Проте в його теорії існували дві суперечливі рекомендації — це оцінка майна за собівартістю і за максимально високими цінами. Застосування такого підходу дасть змогу підвищити вартість активів підприємства, що водночас призведе до зменшення суми прибутків підприємства.

Загально визнаним є таке визначення ринкової вартості: «Ринкова вартість — це найбільш імовірна ціна, за якою підприємство може бути продане на відкритому ринку в умовах конкуренції, коли сторони діють розсудливо, маючи всю необхідну інформацію, а на величину ціни не впливає жодна надзвичайна ситуація» [15, с. 12]. Проте для вітчизняної економіки суттєвий вплив мають і неекономічні чинники, особливо вплив окремих суб'єктів.

Велике значення для формування ринкової вартості і ціни має не тільки величина очікуваних прибутків, але і час їх одержання. Для цього застосовують метод визначення терміну повернення інвестицій (payback) або метод розрахунку терміну окупності, що передбачає розрахунок терміну окупності первинних інвестицій.

Для оцінювання вартості активів та джерел їх утворення необхідно враховувати також вартість відтворення, вартість застави, вартість заміщення, вартість ліквідації, спеціальну вартість [16].

Отже, для кожної сфери діяльності при проведенні оцінки використовуються адекватні види оцінної вартості. Так, при оцінці операцій купівлі-продажу бізнесу або його частини важливо оцінити ринкову вартість; для страхування — вартість відтворення; для кредитування — вартість застави; для ліквідації підприємства — вартість ліквідації.

Тому цільова функція — одна з основних складових змісту оцінки, а оцінка покликана забезпечувати контроль за підприємством як і з боку власника підприємства, так і з боку інших зацікавлених у цьому осіб. З цією функцією тісно пов'язана стимулювальна функція оцінки. В умовах повної самостійності підприємств важливо врахувати поведінку інвестора на ринку, оскільки від цього багато в чому залежить майбутнє підприємства. Оцінка підприємства зовнішнім інвестором стимулює розвиток підприємства.

Отже, зміст оцінки виявляється в трьох її функціях: цільовій, контрольній і стимулювальній.

Вивчення різних способів та методів оцінювання підприємства свідчить, що кожен з цих методів має свої позитивні та негативні аспекти і припускає використання визначених показників, що характеризують вартість підприємства. Для реалізації кожного методу необхідна своя інформаційна база. Для використання одних методів достатньо облікових балансів, інші вимагають залучення даних аудиторського висновку, прогнозованих даних.

Література

1. *Григорьев В. В.* Оценка предприятий. Имущественный подход : учеб.-практ. пособие / В. В. Григорьев, И. М. Островкин. — М. : Дело, 1999. — 224 с.
2. Новий тлумачний словник з української мови [уклад. І. О. Радченко] — К.-Подільський : Абетка, 2006. — 544 с.
3. *Ловінська Л. Г.* Оцінка в бухгалтерському обліку : [монографія] / Ловінська Л. Г. — К. : КНЕУ, 2006. — 256 с.
4. *Иванов А. П.* Финансовые инвестиции на рынке ценных бумаг / А. П. Иванов — М. : Издат.-торг. корпорация «Дашков и К°», 2004. — 444 с.
5. *Грэй Сидней Дж.* Финансовый учет: глобальный подход : учеб.-метод. пособие / Сидней Дж. Грэй, Белверд Е. Нидлз ; пер. с англ. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 614 с.
6. *Дамодаран А.* Инвестиционная оценка: Инструменты и методы оценки любых активов / А. Дамодаран; пер. с англ. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 1341 с.
7. Теория и история экономических и социальных институтов и систем // Альманах. Зима. — 1993. — Т. 1. Вып. 1. — 256 с.
8. *Эванс Френк Ч.* Оценка компаний при слияниях и поглощениях: Создание стоимости в частных компаниях / Эванс Френк Ч., Бишоп Дэвид М. ; пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. — 332 с.
9. Инвестиции : учеб. / [А. Ю. Андрианов, С. В. Валдайцев, П. В. Воробьев и др.] ; отв. ред. В. В. Ковалев, В. В. Иванов, В. А. Лялин. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : ТК Велби : Проспект, 2007. — 584 с.
10. *Rappaport A.* Greating Shareholding Value: The New Standard for Business Performance. — New York : The Free Press, 1986.
11. *Соколов Я. В.* История бухгалтерського учета / Я. В. Соколов, В. Я. Соколов — М. : Финансы и статистика, 2003. — 496 с.
12. *Бетге Й.* Балансоведение / Й. Бетге ; пер. с нем. ; науч. ред. В. Д. Новодворский. — М. : Бух. учет, 2000. — 454 с.
13. *Хан Д.* Планирование и контроль. Стоимостно-ориентированные концепции контроллинга / Д. Хан, Х. Хунгенберг. — М. : Финансы и статистика, 2005. — 928 с.

14. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : учеб. пособие для вузов / Я. В. Соколов — М. : Аудит : ЮНИТИ, 1996. — 638 с.

15. Каненкова О. Сравнительный метод оценки стоимости компании / О. Каненкова, Б. Мошкович, О. Макаровская // Финансовый директор. — 2004. — № 4. — С. 10—12.

16. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» // Постанова Кабінету Міністрів України від 10 верес. 2003 р. № 1440.

Стаття надійшла до редакції 14.01.09.

УДК. 657.22

В. З. Бурчевський

канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ ЯК ОБ'ЄКТ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ

В статье рассмотрены термины, сформулированы особенности конкуренции в страховом секторе, определены методические подходы, задачи стратегического анализа, группы факторов.

Terms are considered in the article, the features of competition are formulated in an insurance sector, methodical approaches, tasks of strategic analysis, groups of factors, are certain.

Ключові слова: *стратегічний аналіз, конкуренція, конкурентоспроможність, підхід, фактори.*

Як відомо, конкуренція є невід'ємною складовою будь-якого розвинутого ринку. Аналіз розвитку економічних процесів останніх років свідчить про те, що конкуренція — це ключовий чинник, який визначає засади формування стратегії організації, у тому числі страхової, та основні шляхи її реалізації.

Проблеми конкуренції на галузевих ринках досліджували відомі зарубіжні та вітчизняні вчені: Д. Аакер, І. Ансофф, П. Друкер, М. Портер, Г. Багієв, А. Градов, Р. Фатхутдінов, А. Юданов,